

ACC. N.R M. 13405:1-35.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: Göteborgs län Upptecknare: Folkskoll. G. A. Hartman,
Härad: G. Möre Berättare: Västfjärda
Socken: Västfjärda Berättarens yrke: Folkskollärare
Uppteckningsår: 1954 Född år 1888 i Västfjärda

Naturläkaren Anders Hansson i Hällaryd.
s. 1. (mrg. mnr)

Luv 81.

Västfjärda. s. 2 - 19.

" 82.

Dräkten och tjuren. (mrg. mnr) s. 20

" 93.

Allmogen sittmöbler. s. 21 - 35.

" 94.

Skriv endast på denna sida

ACC. N.R M. 13405:1.

NATURLÄKAREN ANDERS HANSSON I HALLARYD (L. U. F.).

81

Denna speciallista kan inte av mej besvaras, då Hallaryd ligger
så pass långt från min hemort. Har aldrig hört omtalas nämnde naturläkare,
varför jag insänder detta meddelande.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf. 81

ACC. N:o

M. 13405:2.

VÄXTFÖLJDEN (L. U. F. 82).
=====

Jag skall här beskriva, hur växtföljden var ordnad för omkring 100 år sedan på mina föräldrars och farföräldrars hemman i Fåglasjö by inom Vissefjärda socken (i dess västra del, som ännu ibland kallas för Kåraböket men före 1880-talet var den allmänna benämningen, då Kåraböket var tillhörande Konga härad och Kronobergs län men i kyrkligt hänseende Vissefjärda pastorat av Kalmar stift. Övriga Vissefjärda, öster om Lyckebyån, hörde till S. Mörre härad samt Kalmar län, medan i kyrkligt samma som Kåraböket.

När jag sålunda beskriver förhållandena på mina fäders gård kan jag santicigt nämna, att samma eller i huvudsak liknande förhållanden gällde på övriga hemman i min hemby, ja, i stort sett hela socknen, även på de s.k. herrgårdarna.

Före 1875 omkring bestod odlingarna i min hemby av åker, d.v.s. jorden bestod av krosstensgrus, jetter eller alv, som under århundradens brukning blivit blandad med mylla genom gödsling med naturlig gödsel. De äldsta åkrarna var på inägorna, i omedelbar närhet av gårds husen, medan de nyupptagna, nylännena eller lyckorna eller trädorna, var tillfinnandes
1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Luf. 82

ACC. N:o **M. 13405:3.**

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ute i hagmarkerna. På dessa nyare åkerjordar var färgen på jorden mera ljus, den bestod av grus samt alv, vilken blandats med den matjord, som låg som översta lager före uppodlingen. Här hade man alltså inte hunnit med att gödsla så mycket, varför jorden inte hunnit bli mörkfärgad, som den var på åkrarna kring boplatserna. Stenarna vid brytningen hade man dels lagt upp som stenmurar runt åkrarna, såväl kring de äldtsa åkrarna som även kring lyckorna ute i hagarna. Ofta låg dessutom stenrör upplagda mitt i åkrarna, antingen på grund av att bonden inte brytt sej om att använda stenarna till stängsel, stenmurar, dels till följd av att det blivit sten över, som inte åtgått till murarna (stengårdsgårdarna). Man hade vid odlingen först flåhackat samt grävt upp de mindre stenarna med spadar och mindre stakar av trä, spetsade i storänden, sedan tog man upp lite större med spetdade slanor (mindre trädstammar), men man bröt intåg så djupt, kanske 20 - 25 cm., och de stora stenarna fick ligga kvar, då man inte hade möjlighet med den enkla hjälpmedelen att ta upp den. Kring en stor sten i åkern byggdes så upp ett röse eller ovanpå en stenäll, som stack upp i åkerns yta. På senare år har man avlägsnat dessa kvarlämnade rör och stora, ej jordfasta stenar medelst caterpillars och genom att

spränga sönder de icke jordfasta större stenarna samt lyfta upp dem samt föra bort dem till åkerns gräns, medelst jättar och stenvagnar m.m. Genom att plöjningen numera sker djupare, med bättre redskap, kommer ett stort antal mindre stenar årligen upp till ytan samt bortföres. Åkerjordens djup har därför ökats väsentligt, till nytta för växterna både genom att rötterna har fått möjlighet att gå på djupet mera, varigenom växterna bättre står seis mot torkan.

De äldsta åkrarna på min hemgård var i areal icke mer än omkring 6 tunnland. Så mycket var odlat under min farfars tid som bonde, eller fram till 1875 ungefär. Sedermore odlade min far upp s.k. träder eller lyckor, så att i min barndom - jag är född 1888 - fanns det ytterligare åkerjord, d.v.s. grusjordar, på cirka 6 tunnland.

De äldsta åkrarna hade namn: Storåkern 3 t., Gatåker $\frac{1}{2}$ t., Bolåkerna 2 $\frac{1}{2}$ t. Lyckorna, tillkomma under fars tid var Odlingshagen 1 t., Fårhagsträden 1 t., Lilla träden $\frac{1}{2}$ t., Almkvistträden $1\frac{1}{2}$ t. och Stora träden 2 t. Samtliga dessa åkarar var till allra största delen inhägnade med stenmurar, antingen höga sådana, helmurar, eller halvmurar, ovanpå vilka även fanns en vanlig gärdsgård, låg, av störar och gärdslen.

Under farfars tid som bonde, odlade man potatis, korn, råg och havre, och då man inte hade så många djur, blev gödselmängden liten. På grund härav måste man träda jorden, helträda, vilken icke bar skörd alls under det år, som träda förekom. Man hade i regel halva åkerarealen i träda varje år, så att av de 6 tunnl. var 3 alltid i helträda, medan på de övriga 3 t. odlades på större delen korn, som skulle vara till dels brödsäd i vardagslag, dels till malt för bryggandet av öl samt till brännvinsbränningen, som pågick till 1855. Potatis odlades också på en större del av de 3 t., varför för råg och havre blev över endast några skäppland. Om man antar, att korn och potatis fick 1 resp. $1\frac{1}{2}$ t. så blev den övriga åkerjorden till råg och havre. Anmärkas bör här, att råg och korn samt potatis också odlades på svedjelanden, som förekom vart år ute i hagarna, 1-2 tunnlands storlek vart år, så finner man, att det odlades på sammanlagt 4-5 tunnl. vart år, svedjelandet inräknat, så att om man inte hade haft tillgång till svedjande, så hade det blivit knappt med grödan för familjen och djuren, synnerligast om man skulle förvandlat en del till brännvin i bränneriet. Nu var altså svedjelandet räddningen och liksom balanserade det hela.

Helträden var alltså nödvändig att ha under de givna förhållandena.

Man hade denna tid liksom i fortsättningen ända fram till 1910-talet många får, och dessa släppte man ut på helträden under somrarna för att de tidvis åtminstone under betesgången skulle få tillgodogöra sig de vilda gräs och örter, som växte opp. Samtidigt "pepprade" fåren träden, så att gödslingen vid sådden inte behövde vara så grundlig. På så sätt räckte den utanför ladugårdsdörren utkastade gödslen bättre, så att de odla-de växterna skulle få sitt tillskott särskilt av kväve tillgodosett.

Ett svårt ogräs, man hade att kämpa emot var kvickroten, som vid den tiden, med dess primitiva redskap och med många stenar och rör i åkrarna, var besvärlig samt fordrade krafttag för att bukt med. Därför hände med något års mellanrum, att helträden plöjdes och harvade, eller t.o.m. hackades, så att inget fick växa, och man passade då på med dessa arbeten under högsommaren, så att "långrötet", som kvickroten benämndes, kunde fås opp på åkerns yta, där den fick ligga och vißna, varefter man räfsade ihop den samt oskadliggjorde den genom bränning. Genom denna "vila", som åkern fick under träden, kom jorden att få bättre växtkraft till nästa år, var-jämte ogräset blev avlägsnat, resp. åkern blev gödslad och fårbete då
5. / erhölls gratis.

ACC. N:o M. 13405:7.

För att besvara frågan om växtföljden på svedjeland, "bränna" eller "bråne", så var den i regel tvåårig, så att på våren, då svedjandet vanligen skedde, jorden hackades upp i kupor, i vilka sattes en eller två ut-sädespotatisar. Vid potatisens upptagning på hösten, "spekades" jorden ut jämnt, och strax därefter såddes höstråg, vilken krattades ner med krattor, gjorda av mindre granar, på vilka de nedersta granarna avkortades till ca 15 cm längd på ena sidan, och resten av stammen fick tjänstgöra som skaft på krattan. Ville man utesluta potatisen ur växtföljden så tog man endast en gröda på svedjelandet: var det råg, såddes den på hösten, och brännan svedjades då framåt oktober, såddes korn, så måste man svedja landet på våren. Ofta tog man tre grödor på svedjelandet: först potatis, sedan råg, och i denna insåddes timotej, så att man åren efter rågskörden fick ett präktigt bete, som mest brukades till hästar. Svedjelandet var omstängslat med en primitiv gärdesgård av "smetvirke", stakar och stänger, som frott liggia på svedjelandet, då det avbrändes men som inte bränts upp utan kunde användas som gärdslen. Här använde man inte hank eller svedda vidjor av gran eller en att sammanhålla stänger och stakar utan björk-vidjor, som icke sveddes och gick lätt att anbringa i alla fall. När

6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

sedan timotejväxtligheten upphörde, revs gårdsförstugan ner samt användes till bränsle i hemmet, "smetved". Både på fars och farfars tid förekom detta svedjande årligen och på samma sätt och med här angiven växtföljd, med det undantaget, att under fars tid som bonde odlades enbart efter detta schema: potatis och råg samt i enstaka fall timotej.

Jag har själv under många av mina uppväxtår deltagit i arbetet på gården där hemma samt också varit med om att ruka i skogsmarken, fälla stakar och gärdsle samt virke, avsett till försäljning, varit med om svedjandet samt i arbetet att "hacka ner" potatis på våren och kratta ner rågen på hösten samt skurit med skära eller tagit av med lie rågen på svedjelanden, vilket arbete, särskilt hackandet, var mycket slitsamt i den steniga marken med dess många busk- och trädrötter.

För att återgå till åkrarna på hagmarkerna, de s.k. lyckorna eller trädorna, så har det sistnämnda namnet uppkommit av, att man här, där jorden var mera grusblandad, oftare hade helträda för att med fårens hjälp få jorden uppgödslad med naturgödsel, som man inte hade något besvär med att köra eller med att sprida ut, vilket måste ske med den, som hämtades i gödselstaden vid gården. På dessa träder hade man inte så ofta råg,
7.

då denna såd fordrade bättre betingelser för att lämna god skörd, icke heller korn ifrågakom så ofta av samma anledning, och växtföljden kom där- för på lyckorna att se ut så här: helträda ett år, andra året potatis och tredje året havre. Ingick råg och korn i växtföljden, kom denna att bli: helträda, råg, potatis, korn och havre, alltså liksom för åkrarna på inägor- na. Råg och korn blev kortväxta samt smalstråiga och axen därefter, och inträffade torra försomrar blev kornet i regel på sådana lyckor inte så pass långt att man kunde binda det i kärvar utan slog av det och torkade det i bredor. Det blev ringa utbyte av kärna, liksom också halm, av en dylik kornskörd. Potatisen redde sez bäst, men även den blev dålig skörd av på lyckor under torrår.

Min far övertog gården efter farfar omkring 1870, och vad som här följer behandlar odlingarna fram till hans död 1907.

Under hans tid som jordbruksare inkommer rödklövern i växtföljden. Helträden har, om icke helt avskaffats vad beträffar åkerjorden, grusjor- den, dock inskränkts till ett minimum. Genom att mossodlingar tagits upp, blir den odlade arealen utökad väsentligt. Ovan har omtalats, att far ny- odlade lika mycket som den gamla åkerjorden, hela 6 tunnland, så att vid 8.

hans övertagande av hemmanet åkerjorden bestod av 12 tunnl. åker. Men han satte också i gång med mossodlingar:sålunda tog han opp inalles under de första åren av sin bondetid icke mindre än sex mossar, av vilka fyra låg långt från sjöar och förut hade varit kärr eller s.k. fly, medan två odlingar låg intill sjöar. Sammanlagda arealen av dessa var omkring 20 tunnl., alltså avsevärt större än den sammanlagda åkerjorden. Men genom olyckliga omständigheter blev snart eller något år bara efter färdigställandet ett par odlingar obrukbara i fortsättningen, och detta genom brand. Man hade ännu icke några konstgödselmedel, och den naturliga gödseln räckte ju inte till, varför far liksom alla andra tillgrep medlet att på vårarna, sedan mossmarken tillretts, samt yttagret något torkat, sätta eld på detta. Nu började det "jordbrinna", d.v.s. elden gick på djupet på en del ställen, så att det uppstod stora fördjupningar. Här uppstod vattensjuka hålor, så att mossen dels inte kunde dräneras, dels kunde inte dragdjuren gå där utan fastnade i dyhålorna. Mossarna måste överges för alltid. Men de övriga var under fars innehav av gården i kultur och från dem inhöstdes en mängd säd samt foder.

På mossarna blev växtföljden en annan än på den egentliga åkerjor-
9.

den, och i regel såddes endast havre på lättmossarna, medan sådana med något fastare jord och med grus som förbättringsmedel, kunde bärta såväl råg som havre samt timotej. Men för det mesta hade man havre ena året, ~~-an~~, med det fick växa vildgräs - ven samt rödsyra - som slogs och bärgetades som hö. Med långa mellanrum hade man också mossar i helträda, då fären betade av gräset och uppspirande örter av andra arter. Dessa trädessfår hade det gott med mycket bete och blev feta och - smutsiga. Ty mossjorden gav ullen en svartbrun färg. Fären på trädorna långt från gården, antingen det gällde mossar eller åkrar, fick vara ute både dag och natt. Och att rävarna tog sin tribut ur fårskocken behöver väl knappast säjas. Blev de för svåra, satte man upp en fårhydda, men då fick man ha besväret att var morgon släppa ut dem samt var kväll stänga dem inne.

Vi hade aldrig potatis på våra mossar, de var inte så lämpliga för just det, men jag såg andra bönder, som odlade potatis, fast det hade den nackdelen, att de frös tidigt på hösten, d.v.s. stjälkarna, så att skördeutbytet blev en del år ganska klent.

Konstgödseln gjorde så sitt intåg, och detta gjorde, att vi inte så ofta lät mossarna ligga i helträda som förr. Men det var endast det kali-
10.

fattiga gödselmedlet kainit, som fanns då i handeln, under 90-talet, och för det mesta kom det mycket dåligt malet, så att man fick stöta det i en balja, innan det sättades ut. Därtill användes en hemmagjord stor stöt. Och sådant arbete fick vi småpojkar hjälpa till med. Som fosfatgödning köpte far Thomasfosfat, men denna var mycket väl finfördelad samt blandades in i kainiten, hälften av var sort. Thomasfosfaten var så finfördelad, att den rök vid utsädd, varför den blandades med kainiten för att den senare skulle binda den förras små partiklar, att de inte blåste in i skogen utan hamnade, där de skulle, på mossen.

Kalkningen av mossarna, eller åkrarna, skedde inte vid den tiden, och följdren blev, att en del kalkskyende ogräs kom in bland säden i massor, likaså på åkrarna, och av dessa kan nämnas för den egentliga åkerjorden rödsyra och åkerkulla bland klövern, samt på mossarna särskilt knutarv ibland havren samt rödsyra bland det vilda slättergräset. Dessa ogräs, och när det gällde mossarna särskilt knutarven, kom vissa år, då t.ex. vårfrost nedsatt havrens växtkraft, upp i sådana massor, att knappas ett havrestrå lyckades sticka upp. Det var särskilt på sådana mossar, som bestod av torvströliknande jord, som detta kunde iakttagas.

En bidragande orsak till skördeminskningen var alltså den, när det gällde mossarna, att det fattades kalk. Kalkbehovet var inte så skriande på den egentliga åkerjorden, som ju innehöll viss mängd för växterna; om det var normal väderlek, alltså ej för torrt, men mossarna med enbart de mullartade beståndsdelarna var i stort behov av sådan.

En annan detalj, när det gällde mossarna, var dikningen. Om vårfloden varit särskilt stark, så kunde inte mossarna besås i normal tid, vilket inverkade i sin mån på skördetiden, som kom motsvarande antal veckor senare än vanligt. Torkningen av säden i mitten eller slutet av september med de kortare och solfattiga dagarna, gick inte vidare bra, och än värre var det om det var mycket knutarv eller annat grönt i bottnen av kärvarna. Vinden kunde man heller inte räkna med i vidare mån, då ofta mossarna låg i en dalsänka med skog runt omkring. Det var att passa den mejade havren väl, ändock den var satt på krakstörar, och kom det en varm och solig brittsommardag under havreskördens, fick man skynda sej att taga av hattnekarna på kraken samt vända undernekarna på sidan med stubben lite luckrad och vänd mot solen.

Ett besvärligt kapitel med mosshavrens bärning var hemkörseln av 12.

den till gården, ty oftast var vägarna i markerna mycket primitiva samt steniga och backiga. På grund härav orkade inte hästen draga annat än små lass. Inkörseln var rätt otrevlig också på grund av att i nekarna fanns en del ogräs, t.ex. mjölke eller "ålamärke", vilken vid torkning rökte mycket, samt s.k. "båtsmans-" eller "prästalöss", vilkas frukter hakade fast i tusental vid kläderna, särskilt strumporna, samt var nästan omöjliga att avlägsna.

För att mossarna skulle bli bördiga, brukades det att, i brist på "påsaskilt", för hand strös ut fåradynga. Denna var otrevlig att handskas med på detta sätt, ty efteråt sprack händerna sönder, särskilt fingrarna, så att det blev röda köttet. När man med sådana sprickor fortsatte med fåradyngans spridning, sved det som eld i såren. På kvällarna brukade man då kurera händerna genom att smälta hett beck i sprickorna, vilket var en riktig hästkur men med ett utmärkt resultat. Och då fick man väl tåla, att det sved. På samma sätt utspreds också hästgödsel på mossar för att slippa köpa den dyra påsadyngan. Naturligtvis hade dessa naturliga gödselmedel inte samma effekt på mossjord som på åkerjord, då det i det förra fallet fanns tillräckligt med kväve förut samt mullämnen.

Med jämma mellanrum - fyra-fem år - måste man även se till, att mossarnas diken, såväl utfalls- som sugdikena, inte föll igen eller växte igen, ty då blev avrinningen hindrad. Dåligt avdikade mossar kunde för det första inte besås så tidigt som väldränerade med ty åtföljande sen skörd, vidare blev de sura även på höstarna, när de skulle höstplöjas, vilket i regel inte medhanns förrän allra sist, ofta inte förrän i slutet av oktober eller inne i november.

Dikningsarbetena verkställdes med lejd arbetskraft. Då det gällde enbart rensning, blev arbetet icke så kostsamt, några ören per famn. samt skedde i regel det år, då mossen låg i helträda eller bar vildgräs. Den mest a dikesjorden hackades sönder samt kastades ut på mosskiftena igen, men en del kördes hem till gården samt fylldes i botten av bås och kättar, då den torkats i soeln utanför lagårdsväggen. På vårarne grepades denna fyllning öpp samt utkördes som gödsel på åkrarna.

Under fars tid utfördes de flesta jordbruksarbetena med oxar som dragar. I regel hade vi två par oxar samt en häst. Att oxarna användes till de tyngre arbetena, t.ex. plöjning med plog och årder, berodde på, att hästen var av ölandsras, således liten, och icke skulle ha orkat med 14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att draga de redskapen. Med hästen utfördes harvning och vältring samt gödselkörning och bärgröning av hö och säd, d.v.s. inkörning av dessa. Potatisen kupades alltid för hand med hackalikaså skedde upptagningen av potatisen helt för hand med hacka. Villiga armar fanns det gott om, och arbetslönerna var också låga, även om man bortser från det högre penningvärdet då för tiden.

Varken rotfrukter, d.v.s. rovor eller betor, eller vete ingick i den växtföljd, som far samt alla andra i bygden hade. Sedan klövern blev allmän, upphörde man nästan med helträden samt sådde in med klöver, rödklöver. Alsikeklövern, icke heller vitklövern, var då föremål för odling i trakten. Klöverfröet odlade man själv: på klöverfältet tog man ut en lämplig bit och av tillräcklig storlek för att mogna till frö för det egna behovet. Hemma på vår gård slagtröskades klöverkärvarna, och nötningen fötogs också med slaga. Far hade någon gång så mycket till frö, att han kunde sälja några pund (ett pund $8\frac{1}{2}$ kg) till staden eller till en handlande i orten. En del bönder tröskade endast loss fröhylsorna från kärvarna, men lät bli att nöta dessa, utan sådde det onötta, klöverknoppen, direkt ut bland skyddssäden. Det lyckades rätt bra även med dylik sådd.

Efter fars död 1907 fick min bror hand om gården skötsel.Under de närmaste åren skedde de olika arbeten på samma sätt, som här skildrats, men så småning blev det små ändringar både med avseende på brukningen och gödslingen som i fråga om växtföljden.

Nu var svedjandet bortlagt helt på vår gård, och även andra gårdar följde exemplet.För att kompensera detta,måste brukandet av den öppna jorden intensifieras.Ängs- och annan naturlig slättermark började delvis läggas ut till bete,på grund av den ringa avkastningen,vilken kom sej av,att områdena i fråga under hundratals år dels avkastat hö,dels på höstarna betats hårt.I ersättning för den minskade mängden av naturligt hö,måste man inså mera av åkerjorden,så att man erhöll tillräckligt hö.Kornet utgick ur växtföljden fram emot 1920,och samtidigt inträder som rotfrukt bortfelderovan.Både vetet,vårvete,samt rovorna,började med små arealer,varvid potatisjorden minskades på rovornas bekostnad och vetet intog kornets plats.I Sätt tillkom även grönfoderodling,vicker och peluscher med havre eller annan säd,som kom att odlas i samband med korn och vete.

Växtföljden kom därför att för tiden fr.o.m. 1920 till närvarande
16.

tid att se ut som följer:

1, vall. 2 vall. 3. råg. 4. potatis och rovor, rovorna sedermer utbytta mot foderbeter, 5. vete, och grönfoder, 6. havre. Växtföljden kunde också för den här tiden ta sig ut så:

1. Vall. 2. Vall. 3. Råg. 4. Potatis och rotfrukter. 5. Råg, vete, havre.
6. Havre, grönfoder.

Om växtföljden i regel var 8-årig under tiden fram till 1920, så kom den att bli endast 6-årig därefter. Varje växtslag behövde därför inte odlas i lika stor myckenhet, därmed kunde varieras efter behag, men i stort sett är den sådan, som ovan angetts. Som regel sås klövern in i havren, alla odlar inte grönfoder men alla rotfrukter samt vårvete, som inte blott ger innantagandes mjöl till finbröd utan också försäljes eller ges som hönsfoder. Hönsaveln har starkt stegrats bland jordbrukskarna, även på min hengård, som nu ägs av en brorson, vilken använder åkerjorden för odling i stort av jordgubbar, men huvudvikten av sädesodlingen på åkerjorden ligger på brödsädesodling, havreodlingen är mest förlagd till mossarna. Här har man under ovan angivna senare period kalkats, vilket även sker i någon mån på åkerjorden, och ett antal konstgödselmedel har 17.

ACC. N:o M. 13405:19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

tillkommit, såsom kali, superfosfat, chile- eller norgesalt, kalkkväve och ammoniak m.fl. Härigenom har skörderesultatet mycket ökats, och genom ofta ombyte av utsäde från förädlingsanstalterna har skördeutbytet ännu mera förbättrats. Kommer därtill, att oxarna avskaffats som dragare och utbytts med starka hästar av ardenner eller halvardennertyp, även traktorer har börjat användas, där så ske kan, d.v.s. där man gjort stenfria åkrar, samt på mossarna. Men hemmansdelarna är för små, så att hästdragna redskap är så gott som 100-procentigt förekommande. Slätter- och säningsmaskiner, maskiner för sättning och upptagning av potatis, skördeavläggare, motor- eller el. tröskor osv. Mjölkningsmaskiner har många, och likaså hemkvagnar, allt elektriskt.

Denna trakt har alltid varit starkt potatisproducerande, detta till följd av att ett bränneri har funnits i socknen sedan nära ett århundrade tillbaka. Förr, alltså under fars bondetid 1870-1907 samt fram till 1930, lade man i husdjursskötseln an på uppfödning av slaktdjur samt gödkalvar, nu är det sedan mejeriet tillkommit i Vissefjärda samhälle, mjölkproduktionen, som är huvudsaken, samt därjämte svinskötsel och äggproduktionen, som ger den mesta inkomsten jämte potatis- och brödsädesodling. Dit har 18. / nu utvecklingen kommit i närvarande stund.-

FOLKLIVSARKIVET

L U F 93

LUND.

Specialfrågelista

DRAKEN_OCH TJUREN

I Danmark berättas en sägen med följande innehåll:

En lindorm eller drake har lagt sig kring en byggnad, så att ingen kan komma in i den. Försök att döda odjuret misslyckas. En tjurkalv uppfödes då på ett speciellt sätt och sändes vid en viss ålder att kämpa mot lindormen. Lindormen dödas men även hans baneman dör.

Har Ni hört någon liknande sägen? Skriv i så fall ned den precis som den berättats!

Av särskild vikt är att få följande frågor besvarade i den mån uppgifter härom lämnats i sägnen såsom Ni hört den:

Kring vilken slags byggnad låg lindormen? - Vilka försökte döda den men misslyckades? - vem dödade den till slut? - Om det var en tjur, uppföddes då denne på ett särskilt sätt? Vilket? - Hur dödades draken? - På vad sätt omkom drakdödaren?

Vi är intresserade av alla sägner som omtala hur en drake, som lagt sig kring en byggnad dödades av en tjur eller av en människa.

Vår frågelista gäller endast denna sägentyp. Vi önska därfor ej få som svar andra sägner om drakar och tjurar än just denna.

April 1953.

ACC. N:o

M. 13405:20.

DRAKEN OCH TJUREN (L. U. F. 93).
=====

Liksom lista 81 var omöjlig för mej att besvara så är det också med denna. Jag känner inte till någon annan historia om lindorm eller draker än jag läst om i Ragnar Lodbroks saga. Muntlig sägen angående liknande har jag dock icke minne av.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Tlf. 93

/

ACC. N.R M. 13405:21.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

ALLMOGENS SITTMÖBLER (L. U. F. 94).
=====

Bostadshuset på min fädernegård i Fåglasjö, Vissefjärda socken, är
ganska gammal. Enligt en datering, som min far gav, skulle den ha byggts
så att den stod färdig till inflyttningsdagen, då han var ett år gammal, och
hans födelseår var 1845. Således är huset från 1846 eller 108 år. Han upp-
gav även, att under byggnadstiden bodde familjen i ett rum i bränneriet,
som låg vid sidan om det nya bostadshuset, som uppfördes på samma grund
som det gamla.

Rörande möbleringen i det gamla bostadshuset vet jag ingenting med
säkerhet, men det troliga är, att man hade väggfasta sängar, som på dagen
kunde användas att sitta i, och att man även hade stolar torde vara sä-
kert. Men av vad typ dessa var, finnes ingenting i traditionen om. Far ha-
de dock omtalat en gång, att man hade trebenta stolar med urgröpt sits,
och där slog man brännvin i fördjupningen - inte prima vara utan sådant,
som kom ur pannan allra sist, så kallat lank eller lack - och kring den
stolen ställde sej barnen i ring, och så fick de var sin brödkorpa att
l.

Luf 94

/

ACC. N.R M. 13405:22.

doppa i vätskan. Lämplig barnmat!

Så förmodar jag, att när så inflyttningen i den nya byggnaden ägde rum, där allt var fint och rent jämfört med den gamla, så köptes det nog en hel del nytt i möbelväg, således också stolar och annat. Väggfasta sovmöbler fick man även i den nya bostaden, för i min uppväxt fanns ett par kvar uppe på andra våningen. Kistor med plan översida fanns nog också i huset, vilka i nödfall kunde tjäna att sitta på, t.ex. om det var kalas. Vid sådana tillfällen lade man ofta in plankor att sitta på, vilkas ändar vilade på särskilda bockar eller på ett par trefotapallar eller - stolar.

Att det i början av 1800-talet fanns väggfasta bänkar i stugorna hörde jag omtalas i barndomen, t.ex. i norra Bleking, där min mor var ifrån, och att de om vintrarna hade hönsen inne, omtalades också. "De värpte i sängahövdan", sa mor, och under natten satt de uppflugna på vävstolen. Ännu så sent som i slutet av förra seklet var jag skickad en gång i ett ärende till byn Stångsmåla i Vissefjärda till en torpare där, som hette Karl Davidsson. Gunman hans spann nämligen ull och lin åt mor samt stickeade strumpor. Då fick jag - det var en kväll under vintern - se, det ja

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

2

aldrig tidigare sett, nämligen att de hade hönsen inne. De var för tillfället uppflugna på en stång i ett hörn!

Många av böndernas möbler var hemmagjorda, andra hade hemmasnickare i byn gjort, vanligast trävita, sällan målade, åtminstone i småbondehemmen. Var bonden lite bättre situerad än de flesta, så kanske han slog på stort och målade någon möbel, t.ex. en kista, hos en bondmålare, som kunde pryda lock och framsida med blommor och sirater samt ägarens initialer.

Farfars möblemang var antagligen skäliggen enkla, som redan nämnts, men då min far övertog hemmanet omkring 1870, då han också gifte sig, lät han de väggfasta sängarna på övre våningenstå kvar men införde i stället dragsängar, som sedan målades, samt trässoffor, ostoppade, med lock som var avtagbart vid bäddning, även dessa soffor målade. Dessutom hade han en sekretär, målad, samt en chiffonje, fänerad och polerad, i ask eller alm. Naturligtvis hade man också stolar, grövre och finare, men ingen s.k. länstol eller karmstol. Av dessa sistnämnda fanns i min barndom åtminstone inga kvar, möjligen kanhända någon eller några funnits tidigare. Däremot av vanliga enklare stolar fanns ett flertal, men hur de såg ut har fallit ur minnet. Minst ett dussin fina stolar fanns dock kvar, när 3.

ACC. N.R M. 13405:24.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

jag var barn omkring sekelskiftet eller strax före samt var tillverkade
av en finsnickare i byn vid namn Carl Rosenkvist. Stolarna var av björk
samt ljusbetsade och sedan finpolerade. Vart de tog vägen sedan vet jag
inte, men i det skolhus, där jag gick i folkskola, fanns en kammar för
lärarinnan, och där stod två stolar, ett fällbord samt en träsoffa, samt-
liga tillhöriga socknen, och inne i skolsalen fanns också ett par lika-
dana stolar, som sedan flyttades in i det nya skolhuset, färdigt 1909. De
var till modellen alldeles lika med dem, som fanns i mitt föräldrahem i
Fåglasjö. Skolan var belägen i byn Pellamåla (både den gamla och den nya)
i Vissefjärda socken. Även skolans stolar var sannolikt tillverkade av
ovannämnde Rosenkvist, åtminstone stämmer tiden för den gamla skolans
tillkomst - 1880-talets början - med den tidpunkt, då Rosenkvist bodde
i Fåglasjö och där utövade sitt yrke. Kanske hade han rent av funderat
ut denna stolmodell, som jag inte sett på något annat ställe. Mina egna
(sådana stolar) pojkar tillverkade i traslöjden i Pellamåla, där jag var lärare från år
1912 - 1954, så vi har dessa stolar, tre stycken, målade gula, i vårt kök.
De är smäckra och trevliga stolar, och då man hade sådana av polerad
björk, torde de inte ha skämts för sej. På nästa sida har jag ritat ett
4. /skisser av dem.

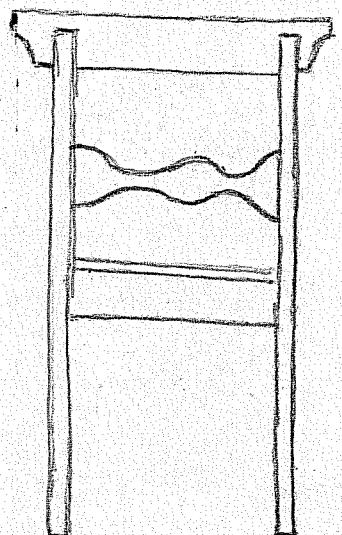
4

ACC. N.R. M. 13405:25.

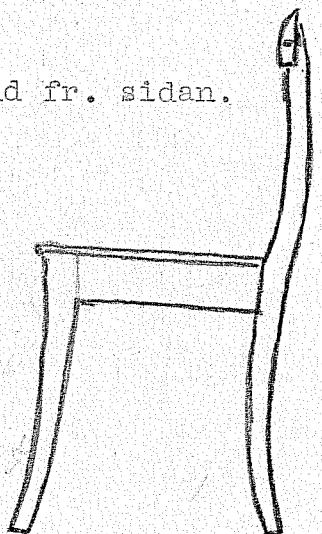
LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

5

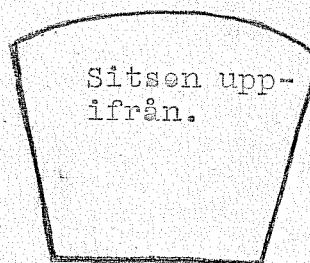
Sedd bakifrån, ryggstödet
upptill svängt inåt liksom slän.

Sedd fr. sidan.

Sitsen upp-
ifrån.

Synd att man kan teckna så dåligt på grund av bristande anlag, men stolens utseende kan kanske någorlunda illustreras med de ovanstående skisserna. Storleken är den vanliga. Slåarna som sitsen vilar på, är tappade i benen liksom tvärslän i mitten av ryggstödet. Övre delen av ryggstödet däremot har insågade falsar och som passar in i bakre benens öv-
5.

ACC. N.R M. 13405:86.

re toppar. Delarna är sammanlimmade med varandra samt sitsen fastsatt i de gamla originalexemplaren med träpinnar, i kopiorna, som mina pojkar gjort är sitsarna fastsatta med dyckert-spik med fördjupningarna över spikhuvuna igenspacklade innan målningen. Naturligtvis är originalen mer välgjorda, man ser att det varit en skicklig snickare, finsnickare, som tillverkat dem. Kanske de inte är original Rosenkvist, han har måhända själv sett dylika stolar någonstans samt efterapat modellen. Hur som helst så är dessa stoltyp, om det är original av Rosenkvist, åtminstone lika gammal som från Pellamåla gamla skolas byggnad eller omkring 1880. Rosenkvist var då cirka 50 år, så han hade några år tidigare gjort de förut nämnda stolarna åt mina föräldrar (de av björk, polerade). Skolstolarna är av äkta furu ~~kikkimxde~~, som mina pojkar gjort är av björk samt något "tingligare", d.v.s. smäckrare.

En mycket gammal och egendomlig stol såg jag som barn, på 1890-talet hos en gammal, lam kvinna, som hette Christina Karlsson, bosatt i min hemby. Den hade endast tre ben, ej rundade, ej svarvade samt var klädd med äkta skinn, sitsen var halvmånformad, ryggstödet av samma rundning och stolen kallades av gumman för "sa-aal", vilket kommer av sadel. Troligen 6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

6

var stolen tillverkad av en ridsadel för kvinnor, efter vad jag på sistone funderat ut, då jag i sommar såg en sådan sadel i Vissefjärda hembygdsmuseum. Man hade då helt enkelt gjort en halvmånformad sits av trä i samma format som sadelns och placerat ett ben på vardera sidan fram till samt det tredje bak till mitt i båglinjen. Och fäst sadeln på detta underlag, så att man fått fram en stoppad och bekväm stol, lämpad för en lam och ömtålig person. Man hade ju numera ingen användning - vi kan säja 1860-talet - för vare sej mans- eller kvinnosadlar, då man övergivit kyrkriterna och i stället gick till kyrkan eller, då man skaffat sej en kyrkhäck att sätta på arbetsvagnen eller längre fram en riktig fjädervagn(trilla) körde dit.

I det föregående har jag skrivit om trefot-stolar (sits urskålad och ytan ryggstöd). Jag har sett vår soldat, som hette Almkvist och bodde i Fåglasjö, på 1890-talet ha en trefot att sitta på, när han sydde och lagade skor, ty han var också byskomakare. På den satt han också, när han lagade klockor, var vad man sa "urförvillare" om sådana självlärla urmakare.

För 50-60 år sedan hade man i en och annan bondstuga gungstolar,
7.

vanligen hemmagjorda, med svarvade pinnar till ben med enbart rundade i rygg och på sidorna. En sådan hade vår granne i Fåglasjö. Han hade själv gjort den med förebild av fabriksgjorda, fast dessa senare hade mera med svarvdetaljer. Så hade grannen själv målat sin gungstol i gråblå oljefärg, medan de fabriksgjorda var svartlackerade och hade i sitsen dekoration i blommotiv, vilket motiv även fanns på ryggkarmen. Nu tillverkas inte längre sådana gungstolar, vilka vid tiden för sekelskiftet kostade 10kr per styck. Det tyckte bönderna var stora pengar, och var man lite granna snickarkunnig, så satte man i gång med att göra en åt själv. Blev den inte i alla delar lika fin som den fabriksgjorda, så blev det dock en gungstol och fyllde sitt ändamål som husets fornämsta och mest gouterade sittmöbel för en 50 år sedan.

Bland pallar förekom enkla sådana för småbarnen att sitta på och bestående av en brädbit med fyra iborrade, runda ben. Senare, under detta sekels första år, kom i bruk pallar för barn med två brädbitar, en i var ände, fastgradade i sitsen. I mitten av sitsen var ett avlångt hål som handtag. Brädbitarna, som var ben, var utsågade underifrån, så att liksom fyra ben uppstod. Pallarna i fråga användes icke bara av barn utan även 8.

av de äldre, särskilt fruntimmerna, då de kändade ull vid spisen eller för gamla mormor att sätta fötterna på, när hon satt och stickade. Pall men av enklare konstruktion, en grov plankbit samt som ben fyra runda störbitar, hade man i ladugården att sitta på, när kvinnorna mjölkade. Då det var synnerligen "skitigt" i ladugårdarna på 1800-talet och även sedan så kom pallen vid mjölkning att stå just i de värsta gödsellögar. Med tiden blev det i benändarna på pallen en stor, tund klump av dynga. De såg allt annat än trevliga ut dessa pallar. Numera har ladugårdshygienen kommit långt, och nu tolereras inte gödsel under djuren utan allt måste hållas rent och propert, för att inte mjölken skall förorenas. Då kan det vankas s.k. skitlappar från mejeriet, lappar där det står att vederbörande leverantörs mjölk haft smak av "nötal", d.v.s. koskit, och att större renlighet måste iakttagas om leveranserna ska fortsätta.

På tal om andra sittmöbler än stolar och pallar och sängar må jag omnämna, att jag har i min ägo en kista, furu, av planlockstyp och med s.k. lädicka inuti, som är daterad 1852 samt med initialerna S.S.S. Det var min morfars far, Sven Svens Son, bördig från Mörkamåla, Eringsboda, kyrkovärd i sin församling, Eringsboda i Bleking. Den användes säkert då som 9.

ACC. N.R M. 13405:30.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10

sittmöbel, med eller utan ett täcke på, t.ex. en kavring, en hemvävd sak av ylle precis liknande de nu så moderna ryorna. I vardagslag satt man väl direkt på kistan eller också satt man på sängar och stolar samt på träsoffor. Min morfars far hade också en sådan gammal soffa, men den inköptes på auktionen efter morfar 1909 av min näst äldste broder och står nu i Göteborg. Bägge, både soffan och kistan, är målade av en originell målare, som vanligen benämndes Målare-Håken och bosatt i byn Kroksjöbacka i Sillhövda, Blekinge. Grundfärgen är brunröd, och på kistan är förutom årtal och ägarens initialer på framsidan ett fält, blåmålat samt med röda fantasiblommor på båda sidor av namn och årtal. Ovanpå locket är också ett stort blåmålat fält med blommor i rött. Hörnen är järnbeslagna, ett bastatr handtag finns på vardera gaveln, och så är det ett handsmitt lås och till detta en väldigt stor nyckel. Troligen har Sven Svensson själv gjort kistan - bräderna är hopsatta med trädubbar - samt låtit Håken måla den. Håken torde då ha varit i 35-årsåldern. Han dog omkring sekelskiftet. Om hans historia inte finns i LUF, så kan nämnas, att han var ungkarl, hade målade blommor o.d. på fönsterrutorna direkt samt säjes ha varit trolltagen i barndomen. Ja, han var verkligen originell, och hans målarkonst likaså.

ACC. N.R M. 13405:31.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

När den äldre typen av gungstolar blivit omodern, anskaffades i ett och annat hem, dock ej i min hemby, s.k. amerikanska gungstolar, men dessa fick ringa spridning och var en tillfällig modesak. De vanliga är nu livligt efterfrågade på auktioner samt i antikaffärer, och det betalas upp till 100 kr per st. för dem. Finns de hos någon bonde, som håller på sitt ärvda, så säljs de inte alls till något pris.

Ättalsmöblerna i städerna, plyschklädda divaner och sittsoffor, stolar med klädd sits, ibland ryggstöd, kom inte ut till bondhemmen förrän sekelskiftet, och i vår bygd dröjde det ännu något längre. Då var det frågan om salsmöbler i ljus eller mörk ek, divaner samt dragsoffor. Sådana som de sistnämnda, klädda och stoppade, tillverkades av en del snickare redan vid sekelskiftet, men de var primitivt stoppade och utan resärfjädrar. Jag minns en sådan hemmatapeterare, som hette Frans Modig och var från Långasjö. Han var i min grannby vid sekelskiftet och stoppade där en soffa hos vår granne. Som stoppmaterial använde han torrt, smått och fint madhö. Vid samma tid fanns det hemmasnickare, som såväl gjorde trästommen som också stoppade sofforna. Naturligtvis blev det inga mästerverk, och stoppningen höll inte formen så värst länge.

//

ACC. N:R M. 13405:32.

Omkring sekelskiftet började man som sagt att i stationssamhällen och andra orter, där det fanns små möbelfabriker, anskaffa t.ex. salsmöbler såväl i ljus som mörk ek. Man hade en mängd hemmasnickare i byarna, och dessa efterapade modellerna. Stolarna var av den raka typen, och hade sitsarna klädda med pegamoid, fästad med mässigsstift i kanterna. Ibland hade sådana stolar även mittdelen av ryggstödet pegamoidklädd, och även här kunde förekomma mässigsstift. Dylika möbler blev massproducerade, och ännu finns i några hem dylika kvar. På auktioner röner de ingen efterfrågan alls och har knappast mer än vedvärdet. Jag hörde i somras, att en sådan möbelgrupp erbjudits auktionskammaren i en stad, 2 mil bort. De bjöd 15 kr. för hela möblemanget, men då skulle säljaren transportera det till stan på egen bekostnad. 30 kr begärdes för enbart transporten. Ägaren fick således ett minus på 15 kr. Det blev ingen affär!

Smaken förändras, och nu ska det i stället vara möbler i alm eller björk, ljus eller mörk, och alla stolar har stoppad sits. Dessutom ska det vara fåtöljer av olika typer, och de nymöblerade bondhemmen skiljer sig därför inte mycket från städernas och samhällenas. Pengar fattas inte, och helst ska det vara moderna möbler. Nu är det i stället den s.k. herrskaps-

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

12

klassen, som vill ha gammalmodiga möbler och antika saker i sina hem, där står exempelvis spinnrock i salen bredvid en gammal stol, salsbordet är kanske ett 100 årigt slagbord, gamla mjölkkrukor av koppar står i ett hörn bredvid kistan, och vid en vägg tronar på golvet en moraklocka eller en golvklocka av annat ursprung.

Min systerson i Stångsmåla, Vissefjärda socken, övertog gården efter fadern. För fem år sedan byggde han ~~om~~ mangårdsbyggnaden, en förnäm bondestuga revs ner och ingenting brydde han sig om att ta vara på: gamla möbler slogs sönder och blev pannved. Endast det förfämliga solvuret samt ett blyinfattat fönster kom med till det nya bostadshuset, som är av helt vanlig villatyp och föga passande i miljön. Så kan somliga, trots ivriga förmaningar och varningar, göra när de är nyfrälsta i fråga om moderna bekvämligheter och allt annat nytt i tiden samt förakta det gamla.

För cirka 50 år sedan översvämmades marknaden av pinnstolarna, och icke minst kom dessa från platser i Småland: Nässjö, Tranås samt icke att förglömma Värnamo. Man minns värvamovisans: .... "han svarvar pinnar, det må ni tro, på stolfabriken i Värnamo."

I Vissefjärda hade vi en affär, som tog hem dessa pinnstolar, nämligen 13.

ACC. N.R M. 13405:34.

S.P Nilssons i Fiddekkulla, någon km från kyrkbyn. Även i mitt hem köpte vi då av den billigaste sorten, som kostade hela 1,75 stycket. Där var det inga finesser förstås, med svarvningar på utan helt enkelt täljda pinnar i ryggen, sju till antalet, sitsen urskålad samt under denna slåar (pinnar) en på var sida, och dessa var förbundna mittpå med en tredje pinne. De var gjorda av björk samt betsade och polerade i brun ton. En väldigt stark stol, och priset kan väl anses ha varit ruinerande för fabrikanten. Men de massproducerades, och arbetarna hade väl mycket dåligt betalt på en sådan fabrik, som skulle släppa till trä och allt annat samt dessutom lämna försäljarna provision på 1,75!

Så fanns det pinnstolar av något bättre märke, där det förekom svarvningsarbeten och där sitsarna var av fanér med små fina hål genomborrade så att det bildades mönster, t.ex. en stjärna. Andra förekom, som hade sitsar, vävda av rottingfibrer. Så var det priset på dessa: med fanér kostade de 4 kr. stycket vid sekelskiftet och närmaste åren efter, med rotting något mer. När marknaden på pinnstolar var mättad, började andra typer stolar konkurrera ut dessa. Nu har pinnstolarna återkommit, men lite andra modeller än tidigare. Och priset har stigit från 1,75 till omkring 25 kr.

FÖLKLVIS-
ARKIVET
LUND

14

För att finna köpare till de fabriksgjorda möblerna, inte bara stolar, och det inte fanns några möbelförsäljningar i orterna, måste man använda annan taktik. Det blev på marknaderna, främst då i städerna eller köpingarna men också på råna landsbygden, som möbler salufördes av alla typer och fasoner och för alla ändamål. Mest var det väl på Värnamo marknad samt Sigfridsmässan i Växjö, som det översvämmade av sådana varor. I Växjö minns jag särskilt, att det s.k. Teatertorget var översvämmat av träsaker, däribland stolar och andra möbler samt laggkärl o.a. träarbeten. Det var därför rätt naturligt att torget omdöptes samt fick namnet Trätorget i st.f. Teatertorget.

Vad vår bygd beträffar, så har kan man säja denna varit självförsörjande beträffande möbler ända tills de senaste decennierna, i det att så gott som var bonde var snickarkunnig samt gjorde möbler av alla de slag åt sej själv samt redskap osv av trä. På vintrarna utfördes detta hemmasnickeri, och om det var några, som inte kunde, som inte hade vad man kallar trähuvud, så fanns det alltid någon torpare eller annan snickarekunnig, som sålde möbler för billigt. När hemma marknaden blev uppfylld, så snickrade man och sålde enkla möbler, kommoder, skänkar, byråar m.fl. till möbelaffärer i närmaste stad. Detta snickeri har numera nästan upphört.